

MILAN BUFON

Planning Integration in European Areas of Social and Cultural Contact: a Sisyphian Task?

The article deals with the issue of planning social and spatial integration in the so-called contact areas, where different political and cultural units meet and interlace. The study of such areas copes both with persistent and immanent forms of territoriality of human beings and with more and more pronounced quest for functional social, economic and spatial integration. Both trends lead towards a multi-level and often contradictory relation between different territories and borders, which emerge from the simultaneously developing processes of social and spatial convergence and divergence. For this reason, both theory and practice of planning social and spatial (re)integration in European multicultural and border regions appear to be a difficult, almost Sisyphian task, but nevertheless central to the creation of more stable opportunities for both coexistence and development. The article provides a review of the author's considerations of the social and spatial transformations and it is based on his studies of border and multicultural areas in Slovenia and other parts of Europe. He is suggesting to promote an integrative and multilevel approach that could replace the classic "national" policies in relation to border areas development and minority protection.

Keywords: border and multicultural regions, spatial (re)integration, social planning

Planiranje integracije v evopskih območjih družbenega in kulturnega stika: Siziŕovo delo?

Članek obravnava problematiko planiranja družbene in prostorske integracije v tako imenovanih kontaktnih območjih, kjer se stikajo in prepletajo različne politične in kulturne enote. Proučevanje teh družbenih območij se sooča tako s persistentnimi in človeku imanentnimi oblikami teritorialnosti, kot tudi z rastočimi potrebami po funkcionalni družbeni, ekonomski in prostorski povezanosti. Obe težnji vodita v nastanek večplastnih in velikokrat neskladnih razmerij med različnimi teritoriji in mejami, ki izhajajo iz sočasno potekajočih procesov družbene in prostorske konvergence in divergence. Zaradi tega se tako teorija kot praksa planiranja družbene in prostorske (re)integracije v Evropi nasploh in še zlasti v njenih multikulturnih obmejnih regijah izkaže kot težavno, skorajda Siziŕovo delo, brez katerega pa bi verjetno težko zagotovili trajnejše možnosti sobivanja in razvoja. Članek obravnava problem družbene integracije kontaktnih prostorov na podlagi avtorjevih proučevanj obmejnih in multikulturnih območij Slovenije in sosedstva. Avtor se na podlagi analize procesov družbene in prostorske transformacije v teh območjih zavzema za integrativen in večnivojski pristop, ki naj presega klasične "nacionalne" politike v odnosu do obmejnih območij in varovanja manjšin.

Ključne besede: obmejne in multikulturne regije, prostorske (re)integracije, družbeno planiranje

Correspondence address: Milan Bufon, University of Primorska, Science and Research Centre of Koper, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija, e-mail: milan.bufon@zrs.upr.si.

1. Uvod

Sodobni problemi evropskih območij družbenega in kulturnega stika ter s tem tudi vprašanje nadaljnjih možnosti družbene integracije v Evropi po mnenju avtorja pričujočega prispevka temeljijo predvsem na treh temeljnih elementih:

- ♦ persistentni teritorialnosti oziroma navezanosti na izvorno kulturno okolje,
- ♦ potrebi po funkcionalni družbeni in ekonomski povezanosti ter
- ♦ večplastnem in velikokrat neskladnem obstoju različnih “meja”, ki se oblikujejo okrog obstoječih družbenih in kulturnih prostorov. Vsi zgoraj navedeni elementi so obenem izraz sočasno potekajočih procesov družbene in prostorske konvergence in divergence, ki ustvarjajo spreminjajoča se razmerja med družbeno-kulturnimi, družbeno-ekonomskimi in družbeno-političnimi sistemi ter s tem vplivajo na transformacijo obsega in kvalitativnih lastnosti tako imenovanih kontaktnih območij, kjer se ti sistemi srečujejo in prepletajo (Bufon 2006a).

Kakor je naglasil že Poulantzas, je bil evropski kulturni in politični prostor v predkapitalističnem obdobju relativno ohlapen in odprt, saj je temeljil na lokalno usmerjeni, pretežno samozadostni ruralni ekonomiji ter skupni religiji in civilizaciji, ki so evropskim kulturnim elitam omogočale dokaj intenzivno medsebojno komunikacijo (Poulantzas 1978). Temu nasprotno opredeljuje kapitalistični, moderni družbeni prostor zlasti pojav meje, saj je prav teritorializacija kulturnih, ekonomskih in političnih procesov prvi pogoj za razvoj sodobnih teritorialnih (nacionalnih) držav (Sack 1980), ki sedaj predhodno različno dimenzionirane kulturne, politične in ekonomske prostore združujejo v enoten sistem. Državna suverenost pa se v ta namen gradi z družbeno-kulturno homogenizacijo, družbeno-ekonomsko standardizacijo in družbeno-politično centralizacijo (Bufon 2004). Državne meje postanejo tako tudi meje ekskluzivnih kulturnih in ekonomskih sistemov, s tem pa se hkrati krepi notranja konvergenca in zunanja divergenca, povečuje se družbena distanca med “*nami*” in “*drugimi*” ter potencialna in dejanska konfliktnost med državami in narodi, med dominantnimi družbenimi skupinami in manjšinami. Prilagajanje družbeno-kulturnih prostorov družbeno-političnim, in obratno, poistovetenje “*demosa*” in “*ethnosa*”, težnja po etnocentrični in nacionalistični prevladi ter asimilaciji, segregaciji in izključevanju “*drugorodnih*” in zato samoumevno “*manjvrednih*” iz družbenega življenja, vse to so dogajanja, ki so evropski kontinent v kratkem času potisnila do dveh katastrofalnih vojn in ki so v “*izumu*” koncentracijskih taborišč in etničnega “*čiščenja*” dobila morda svojo končno in najbolj jasno obliko.

Glavna značilnost povojnih evropskih integracijskih procesov, ki so želeli biti v marsikaterem pogledu alternativni model državnemu nacionalističnemu ekskluzivizmu, je ta, da so se najprej, a tudi tu ne brez težav, začeli širiti v demokratično dovolj stabilnih zahodnoevropskih državah. Seveda so bili ti procesi tudi ali predvsem izraz širših geopolitičnih razmer in potreb po povojni obnovi političnega in družbeno-ekonomskega reda (Bufon 2005), vendar ne smemo spregledati dejstva, da se je po 60. letih prejšnjega stoletja v zahodnoevropskih državah nekako končalo obdobje klasične industrializacije, ki ga označujeta nefleksibilna ureditev ter koncentracija kapitala in dela v državnih središčnih območjih. Preneha se tako depopulacija perifernih ali marginaliziranih območij, ki pridobivajo nove razvojne priložnosti, s tem pa tudi možnost ponovnega “preporoda” svojih kulturnih, predvsem etnično-jezikovnih specifik, za katere se je zdelo, da jih je državni asimilacijski oziroma homogenizacijski pritisk že povsem “odpravil”. To regionalno “prebujanje” je v iskanju novih ravnovesij med državnimi centri in periferijami ter med centripetalnimi in centrifugalnimi družbenimi gibanji, ki so velikokrat dosegala tudi izrazito konfliktnost, navsezadnje privedlo do preoblikovanja dotlej centraliziranih unitarnih (nacionalnih) držav v regionalizirane politično-teritorialne formacije in prenosa marsikaterih pristojnosti na lokalno oziroma regionalno raven. Družbena in kulturna organizacija in komunikacija sta postali tako v razvitem oziroma “zahodnem” delu Evrope proti koncu prejšnjega stoletja vse bolj kompleksni ne le *znotraj* posameznih državnih sistemov, ampak tudi *med* državnimi sistemi, saj je poglobljanje evropske integracije pomenilo tudi odpravljanje klasičnih oblik državne suverenosti ter prenos dela državnih pristojnosti na višjo, komunitarno raven. Enovit klasični državni sistem, ki je temeljil na triadi kultura – politika – ekonomija, se je tako korenito spremenil: *kulturni prostor* se je z državne ravni pomaknil na lokalno oziroma regionalno raven in hkrati, predvsem zaradi večje mobilnosti in razvoja elektronskih oblik komunikacije, prevzel različne nove elemente z globalne ravni; *ekonomski prostor* pa se je z državne ravni razširil na makroregionalno in globalno raven in se tako vse bolj “odlepil” od državnega nadzora in usmerjanja. *Politični prostor* se tem spremembam skuša prilagajati in se giblje v nekakšnem kontinuumu med lokalnim in globalnim, čeprav ostaja primarno navezan na državno raven, zaradi česar je Evropska unija tudi nastala in se razvila bolj skladno s konfederalnim kakor pa federalnim družbeno-političnim modelom.

2. Med integracijo in globalizacijo, med prostorom in identiteto

Dodaten problem evropskega kontinenta je bil ta, da je ostajal vse do nenadnega razpada vzhodnega komunističnega "bloka" razdeljen na dva strogo ločena dela, ki sta med seboj komajda komunicirala. Po letu 1990 smo priče dvema sočasnim in protislovnima procesoma. Prvi odpira Evropi doslej neslutene možnosti odpiranja demokratičnim idealom, širi zahodnoevropsko, socialdemokratsko različico kapitalizma na vzhod ter slednji povečuje tržni prostor. Obenem povzroča globoke transformacije družbeno-politične in družbeno-ekonomske organizacije v nekdanjih vzhodnoevropskih državah ter jim omogoča vstop v "klub razvitih", ki ga predstavlja EU. Razpad izrazito centralistično vodenih in zaprtih državnih sistemov na vzhodu je prinesel nove razvojne možnosti zlasti njihovim obmejnim območjem, ki se sedaj odpirajo čezmejnim komunikaciji in sodelovanju (Bufon 1996). Marsikatero izmed teh robnih obmejnih območij, predvsem tistih, ki povezujejo oba nekdanj ločena evropska dela, se spreminja v razvojna središča za prometno in trgovinsko izmenjavo ter dokazuje, kako se geografija in prostor periodično nanovo dojemata in interpretirata.

Drugi proces ne vodi k družbeni konvergenci, ampak v obratno smer. To je konservativna reakcija "odpiranju" in mednarodnemu povezovanju, ki želi ohraniti in zavarovati "nacionalni" karakter držav pred "vdorom" vsega tujega in drugačnega, predvsem pa domnevno "neavtohtonega", in se velikokrat srečuje in bije s težnjo po enakopravnosti družbeno in kulturno marginiranih ali marginaliziranih. Ta proces povzroča različne družbene in interetnične napetosti, otežuje svobodno gibanje ljudi, idej in dobrin, izraža pa tudi tudi način, po katerem se etničnost uporablja pri konstrukciji različnih "politik", ki se največkrat demagoško in instrumentalno postavljajo v "bran" tako splošni evropski civilizacijski kot posamezni nacionalni integriteti (Miles 1992). Ni naključje, da se tovrstne "politike" običajno porajajo in pridobivajo podporo v obdobjih ekonomske krize in da se sklicujejo na neofašistične oziroma nacionalistične ideološke nastavke.

Oba procesa torej nekako izražata spreminjajoča se družbena razmerja, ki jih v evropski prostor vnašajo integracijski in globalizacijski trendi. Med poglavitnimi kulturnimi komponentami omenjenih trendov je treba omeniti vse bolj izrazito prevlado angleščine kot primarnega jezika ekonomske in siceršnje medkulturne komunikacije ter vse bolj izrazito prevlado ameriških kulturnih modelov in komunikacijskih sistemov (Williams 1997). Do leta 2004 se je zdelo, da lahko EU še nekako "upravlja" svojo kulturno in jezikovno različnost, podpira

enakopravnost in enako zastopanost svojih “uradnih” jezikov ter z ustreznimi programi in politikami razvija tudi številne druge “manj razširjene jezike”. Po veliki širitvi, ki je število članic v povezavi dvignilo s 15 na 27, število uradnih jezikov pa z 12 na 23, se zdi potreba po skupnem komunikacijskem jezikovnem instrumentu, ki “pravi” angleščini postavlja ob bok novo, “esperantsko” obarvano evropsko različico, vse bolj nujna, obenem pa je družbeno-kulturna implementacija evropske paradigme “združenosti v različnosti”, na kar opozarja tudi zmanjšanje skupnih dotacij za ohranjanje in promocijo manj razširjenih manjšinskih jezikov, za katere je dokaj uspešno skrbel EBLUL (European Bureau for Lesser Used Languages – Evropski urad za manj rabljene jezike), vse bolj oddaljena.

Globalizacija pa prav tako vpliva na kulturne vzorce ter načine mišljenja in življenja. Kot nekakšen konstanten interaktivni proces teži k odpravljanju posebnega, enkratnega in tradicionalnega oziroma k rekonstruiranju vsega tega v smislu lokalne variante obče razširjenega in sprejetega vzorca. V tej luči lahko govorimo o deteritorializaciji družbe in kulture, na kar zlasti opozarjajo kulturni konservativci in aktivisti za zaščito etničnih posebnosti. Čeprav pridobivajo okolja, kjer je zastopana manjša tradicionalna kultura s terciarizacijo in z globalizacijo družbenih odnosov, nove razvojne priložnosti na gospodarskem področju – in velikokrat so prav nekdanja marginalna evropska območja tista, ki danes izkazujejo nadpovprečno visok bruto družbeni proizvod na prebivalca – pa je nedvomno tudi res, da prinaša “odpiranje” teh manjšinskih in nekdanj zaključenih in “varnih” družbeno-kulturnih in družbeno-ekonomskih “mini-sistemov” nove izzive in nove potencialne nevarnosti. Proces industrializacije je manjšinske skupnosti enostransko “prisilil” k modernizaciji, nedominantnim kulturnim območjem je odvzel razvojne možnosti in jih s tem potisnil v marginalizacijo (Bufon 1992). Toda prav družbeno-prostorska selektivnost in hierarhičnost, ki sta značilni za industrijske družbe in sta periferna območja “odrezali” od razvojnih tokov, sta slednje tudi spremenili v varna “zatočišča” za manjšinske kulturne skupnosti. Sodobna odprta in nehierarhična terciarizirana družbeno-prostorska organizacija pa te “varnosti” tradicionalnim kulturnim pokrajinam in manjšinam ne garantira več. Zmanjševanje družbene distance med dominantnimi in manjšinskimi skupinami povečuje etnično in jezikovno mešane strukture ter radikalno spreminja klasične koncepte “zaprte” identitete in pripadnosti, h kateri sta stremeli tako večinska oziroma dominantna kot manjšinska družba (Bufon 2003). Toda navkljub navideznemu odpravljanju pomena prostorske opredeljenosti oziroma pripadnosti, odigrava prostorski dejavnik še vedno ključno vlogo: družbena integracija v smislu zmanjševanja družbene distance in “institucionalizacije” medetničnih odnosov namreč večinoma zadeva le avtohtone skupnosti in prispeva sicer k postopni

“rekonstrukciji” številnih evropskih zgodovinskih multikulturnih regij ter revitalizaciji regionalnih manjšinskih jezikov, ne vključuje pa tako imenovanih “novodobnih” manjšin oziroma priseljenskih skupnosti, ki kljub daljšemu bivanju na območju naselitve ne uspejo pridobiti zares enakopravnega in popolnega državljanskega statusa, razen v primeru njihove “integracije” oziroma asimilacije v eno izmed “priznanih” skupnosti.

Prostorska opredeljenost ali teritorialnost, ki se največkrat navezuje na individualni odnos do prostora, omogoča posamezniku, da svoje kulturno in družbeno “obzorje” pravzaprav “materializira” in okrog sebe zgradi pravcati sistem različnih plasti družbeno-prostorske “domačnosti” in “tujosti” (Bufon 1999a). Zaradi te značilnosti je človekova teritorialnost pravzaprav izraz kolektivne identitete in privzgojenih vrednot, ki se z dolgoletnim bivanjem v določenem okolju prenašajo v prostor in ga preoblikujejo v pravcato “kulturno pokrajino”, njene značilnosti pa se prav tako lahko prenašajo na ljudi, ki v njej živijo oziroma se vanjo naselijo in s tem tudi prevzamejo lokalno ali regionalno kulturo in življenjske navade. Različnost, ki jo predstavljajo različne evropske kulturne pokrajine, je lahko mitizirana izvorna “mala domovina”, na katero se sklicujejo nostalgični antimodernisti, ali trendovska “butična niša”, v katero se zatekajo postmodernisti, ko skušajo ubežati monotonosti “globalizirane vasi”. Kraj, lokalnost se tako navezuje na specifičnost, kulturno različnost in *ethnos*, prostor pa na funkcionalnost, skupnost in *demos*, kar seveda predpostavlja obstoj dveh povsem različnih filozofij oziroma sistemov družbene in prostorske percepcije in projekcije (Casey 1997).

Oba pogleda sta prav tako opazna v diskusijah glede narave in politične organiziranosti EU, v skladu s katerima so se tako kritiki kot podporniki te povezave ukvarjali z njeno navidezno odmaknjenostjo od obeh temeljnih kategorij družbene konvergence: od *ethnosa* kot območja identitete in kulturne skupnosti ter *demos* kot območja upravljanja in politične skupnosti. Zaradi tega “demokracijskega deficita” ostaja EU pretežno birokratsko, “tehnično” telo in ima precej šibke povezave z evropsko populacijo, čeprav so evropske institucije v preteklosti poskusile premostiti to objektivno težavo z udejanjanjem politike tako imenovane “subsidiarnosti”, do katere pa države članice niso pokazale kakega posebnega interesa. Debata okrog evropske politične organiziranosti se zato še vedno dokaj prosto giblje med poloma “liberalizma” in “komunitarizma” (Entrikin 2003). Prvi poudarja racionalno planiranje in modernizacijo, drugi pa družbeno navezanost in solidarnost. Na eni strani imamo prostorsko ekonomijo in težnjo po odpravljanju vseh pregrad prostemu gibanju in pretoku kapitala, storitev, blaga in ljudi, kakor je razvidno iz različnih dokumentov Evropske komisije, in kar naj bi nujno privedlo do evropskega “državljanstva”

80

s spreminjajočo se in fleksibilno identiteto ter šibko navezanostjo na izvorna območja in regionalne kulture. Na drugi strani pa srečamo kulturno pluralistični model, ki sodi, da so etnične, regionalne in narodne skupnosti primarno okolje individualne in kolektivne pripadnosti ter politične identitete. V tej luči je Evropa združba različnih območij in ozemelj, ki se običajno navezujejo na posebne izvorne kulture različnih dimenzij, ki gredo od lokalnih skupnosti do nacij (Smith 1995). V skladu s tem gledanjem na evropsko stvarnost je cilj združene in integrirane Evrope pravzaprav sekundaren cilju etnične, regionalne in nacionalne avtonomije oziroma poteka vzporedno z njim. Rezultat omenjenega procesa je konfederalna skupna prihodnost ali oblikovanje tako imenovane "Evrope narodov", ki državni pripadnosti predpostavlja kulturno in etnično-jezikovno pripadnost.

Razlike med obema opisanimi družbenima in prostorskima konceptoma postajajo še bolj opazne v odnosu do meja. "Tržni", liberalistični model zagovarja odpravo notranjih meja in prenaša vse funkcije varovanja notranjega skupnega sistema na zunanje meje EU, medtem ko ostajajo v kulturno pluralističnem modelu območja "domačnosti" in "tujosti", "vključevanja" in "izključevanja" dokaj jasna, saj so izraz intenzivne kulturne pripadnosti izvornemu okolju. Še enkrat se srečujemo z dilemo, ki jo prinaša razmerje med *ethnosom* in *demosom*: meje pomagajo ustvarjati in vzdrževati različnost na eni strani in skupno pripadnost na drugi, njihovo odpravljanje pa mnogi doživljajo kot nevarnost, da se kulturna različnost in različne kulturne pokrajine "zravnajo" v monoton družbeni prostor z deteritorializiranim skupnim državljanstvom. Mnogi raziskovalci in upravljalci vidijo rešitev te dileme v uveljavljanju regij kot območij, kjer se prekrivajo in prepletajo ljudem najbližji kulturni, družbeni in funkcionalni prostori.

3. Regije, manjšine in obmejna območja: kjer se srečujeta konvergenca in divergenca

Vsekakor je evropski integracijski proces bistveno "razgradil" tako imenovani vestfalski sistem, ki so ga v marsikaterem njegovem zapostavljenem ali marginalnem delu razumeli kot "organizacijo sveta v teritorialno ekskluzivne, suverene nacije, vsaka s svojim notranjim monopolom legitimiziranega nasilja" (Caporaso 1996, 34). Čeprav ta "idealni" sistem ni bil nikjer docela prenešen v prakso, pa še vedno vpliva na politično razmišljanje novega tisočletja tudi v Evropi, kjer se je sicer ta sistem rodil in nato najgloblje zakoreninil v modelu nacionalnih držav, a kjer so bili obenem, morda prav zaradi potencialnih negativnih učinkov, ki jih ta sistem vnaša v družbeno in politično življenje, narejeni tudi najbolj odločni

koraki v smeri njegovega odpravljanja ali vsaj nadgrajevanja z inovativnimi oblikami meddržavnega sodelovanja in povezovanja. Ker pa se evropski prostor in še zlasti EU srečujeta z dodatnimi problemi, ki jih vnaša razmerje med regionalizacijo in globalizacijo, se transformacija vestfalskega sistema v Evropi nujno usmerja v razvoj večnivojskega upravljanja družbenega prostora. To je še zlasti razvidno v evropskih obmejnih območjih in v čezmejnih regijah, ki so obenem marginalna območja v okviru državnih sistemov in povezovalna oziroma središčna območja v okviru integracijskih programov EU (Blatter 2003). Značilno za ta območja je predvsem to, da jih opredeljuje visoka stopnja družbeno-ekonomske in družbeno-kulturne povezanosti in soodvisnosti, s katero so uspele premagati državocentrično družbeno marginalizacijo in doseči stopnjo ekonomske razvitosti, ki marsikje presega državno povprečje. Čezmejno povezovanje pa ni bilo koristno le v pogledu odstranjevanja ovir za razvoj družbeno-ekonomskih potencialov, ampak tudi pri premoščanju problema "drugačnosti" in družbeno-kulturne različnosti v EU, saj se evropska kontaktna območja, kakor na kratko opredeljujemo območja stika med različnimi družbenimi in kulturnimi prostori, vse bolj uveljavljajo kot pravcati integracijski "modeli" (Bufon 2006a).

Evropska kontaktna območja so namreč že po svoji naravi večjezična in multikulturna, pa čeprav so v preteklosti to njihovo temeljno lastnost poskusile državne "enonacionalne" politike po eni strani zatreti in odpraviti, po drugi pa instrumentalno izrabljati za svoje "iredentistične" težnje oziroma poskuse aneksije sosednjih ozemelj. Ko se v združeni Evropi odpravljajo notranje politične meje, je tudi vsakršna državna politika, ki bi bila usmerjena v spreminjanje teh meja na škodo sosednjih držav, povsem brezpredmetna, tako kot bi morala doživeti dokončen udarec tudi državna oziroma nacionalistična mitologija "patriotskega umiranja za zemljo in zastavo", ki je skoraj paradoksalno še vedno zapisana v marsikateri državni himni članic EU. Politike meddržavne divergence se tako potencialno vse bolj umikajo politikam meddržavne konvergence, čeprav slednje še vedno nimajo ustrezne institucionalne podpore v programih EU ali posameznih držav te povezave. Največje učinke na meddržavno konvergenco v EU oziroma na sposobnost konkretnega povezovanja ljudi in lokalnih skupnosti imata namreč program *Interreg* ter takoimenovani *Schengenski prostor*, oba pa sta bolj "stranski rezultat" politik odpravljanja družbeno-ekonomskih razlik med državami oziroma redistribucije razvojnih skladov ter potreb po zagotavljanju skupnih varnostnih in policijskih standardov kakor načrtno razvijanje lokalnih integracijskih možnosti v Evropi. Slednje se zato uveljavljajo dokaj spontano in neorganizirano ter utemeljujejo svoj uspeh predvsem na "upravljanju" skupnega funkcionalnega in kulturnega prostora.

To dejstvo zato odpira nove možnosti in priložnosti tudi številnim evropskim obmejnimi in multikulturalnim regijam in v njih živečim "obmejnimi" manjšinam, ki se s povečevanjem čezmejnega povezovanja in medkulturnega dialoga lahko uveljavijo kot nosilci obeh integracijskih procesov na lokalni ali regionalni ravni. Če je po eni strani res, da večinske oziroma dominantne skupine, ne glede na politični odnos, ki ga gojijo do lokalnih in manjšinskih skupin, slednjim ne morejo odvzeti te potencialne integracijske vloge, pa je po drugi strani tudi res, da je možnost dejanske implementacije te vloge še vedno močno odvisna od institucionalnega in širšega družbenega priznanja lokalne stvarnosti in razvoja državno podprtih (re)integracijskih politik. Raziskave, ki so jih predvsem politični geografi opravili v srednjeevropskih in drugih obmejnih območjih (Bufon 2006b), so pokazale, da je intenzivnost čezmejnega sodelovanja in povezovanja zlasti odvisna od treh elementov:

- ♦ stopnje družbene urbanizacije na obeh straneh meje;
- ♦ stopnje kulturne homogenosti, h kateri bistveno prispeva prav obstoj nacionalnih manjšin na obeh straneh meje in
- ♦ obstoja preteklih konsolidiranih teritorialnih enot, ki so oblikovali skupne funkcionalne družbene prostore. Stega zornega kota lahko "spontano" težnjo po čezmejnem povezovanju razumemo tudi kot poskus obmejnega prebivalstva, da ponovno "rekonstruira" tisto regionalno strukturo, ki so jo novejšje politične in mejne spremembe "razrezale" na več gravitacijskih, gospodarskih, družbenih in kulturnih območij.

Te nove oblike čezmejnega regionalizma so morda še zlasti pomembne v Srednji Evropi, ker omogočajo ne le lokalno spodbujanje družbeno-ekonomske integracije in ohranjanje kulturne različnosti ob razvoju interetničnega sožitja in sodelovanja, ampak tudi makroregionalno rekonstrukcijo nekoč bipolarno razdeljenega kontinenta (Bufon 1998a). Za srednjeevropska obmejna okolja je značilno, da so v njih zastopane številne nacionalne manjšine in čezmejne multikulturne regionalne skupnosti. Prve so nastale zaradi mejnih sprememb po prvi in drugi svetovni vojni, ko so tudi mednarodne in državne politike težile k prilagajanju državnih prostorov kulturnim oziroma etnično-jezikovnim območjem, in obratno, druge pa so izraz predhodnega tradicionalnega sobivanja različnih etnično-jezikovnih skupnosti v širših funkcionalnih in političnih prostorih. Ta situacija je sprožila v povojnih razmejitvenih in sodobnih integracijskih procesih nekatere skoraj paradoksalne težnje:

- ♦ da imajo v takih obmejnih območjih največje potencialne možnosti, da se razvijajo v integrirano čezmejno regijo prav tista družbena okolja, ki so v nedavni preteklosti doživela največje travme zaradi razmejitve stabilnih

upravnih in gospodarskih enot;

- ♦ da se prav zaradi razliĸnih Ÿe odprtih politiĸnih vpraŸanj, ki izhajajo iz preteklih vojnih in povojnih dogajanj, funkcionalno druŸbeno-ekonomsko in druŸbeno-kulturno lokalno ĸezmejno povezovanje hitreje in laŸe uveljavlja kot institucionalno druŸbeno-politiĸno ĸezmejno povezovanje;
- ♦ da so periferna in manj urbanizirana kontaktna obmoĸja, ki so v preteklosti do svojih sosedov vzdrŸevala odnose “banalne koeksistence” ob skromnih medsebojnih stikih, sedaj tista, ki so po eni strani najbolj zainteresirana za poveĸevanje institucionalnega ĸezmejneg a povezovanja, da bi s tem pritegnila v obmoĸje dodatne druŸbeno-ekonomske razvojne moŸnosti, po drugi strani pa v teh kontaktnih obmoĸjih poveĸani druŸbeno-kulturni stiki s sosesĸino, ki iz teh procesov nujno izhajajo, povzroĸajo tudi najveĸje odpore.

Sodobni procesi in transformacije evropskega kulturnega prostora postavljajo v novo luĸ tudi tradicionalno razmerje med *ethnosom* in *demosom* oziroma med druŸbeno-kulturnimi in druŸbeno-politiĸnimi prostori, kakrŸno se je uveljavilo med oblikovanjem modernih teritorialnih drŸav. “Posebno” razmerje med narodom in drŸavo v Evropi ponazarja Ÿe dejstvo, da se v veĸjih evropskih jezikih za oba fenomena uporablja tudi isto ime in da se poslediĸno v veĸjih evropskih drŸavah teŸko loĸuje med drŸavno oziroma drŸavljsko in narodno oziroma etniĸno-jezikovno pripadnostjo. Sicer je Ÿe decentralizacija drŸavne uprave, ki je v Zahodni Evropi potekala vzporedno z regionalno mobilizacijo v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, pripomogla k temu, da je evropski politiĸni in kulturni prostor ob “narodu” in “drŸavi” odkrival obstoj manjšinskih regionalnih skupnosti oziroma tako imenovanih “narodov brez drŸave” ter zaĸel razvijati doloĸene ukrepe v korist tako imenovanih “manj razŸirjenih jezikov”. Po razkroju veĸnacionalnih drŸav v Srednje-Vzhodni in Vzhodni Evropi se je evropska raznoliĸnost Ÿe popestrila: ob 31. evropskih narodih, ki so uspeli pridobiti lastno drŸavo, je skoraj prav toliko (29) regionalnih etniĸno-jezikovnih skupin, ki tega politiĸnega “cilja” niso dosegle in se sedaj z razliĸno stopnjo uspeŸnosti borijo za lastno afirmacijo, avtonomijo ali celo samostojnost. Regionalnim manjšinam je treba nato priŸteti Ÿe okrog 25 razliĸnih nacionalnih manjšin, od katerih se vsaka v povpreĸju nahaja v dveh do treh razliĸnih drŸavah (Bufon 2004). Vse omenjene manjšine skupaj bi lahko v teritorialnem in demografskem obsegu sestavljale drŸavo, kakrŸna je Francija. Ÿe pomembnejŸa pa je ugotovitev, da se evropski kontinent od “bojiŸĸa” le nekaterih velikih narodov in drŸav ponovno spreminja v kulturni in jezikovni “mozaik”, v okviru katerega so obmoĸja kulturnega in druŸbenega stika prej pravilo kot izjemo.

V takih pogojih etniĸno “prebujanje” razliĸnih evropskih manjšin ne poteka vedno tudi vzporedno z jezikovnim “preporodom” manjšinskih jezikov, kakor

lahko na primer ugotovimo (v večji meri) pri keltskih skupnostih na Irskem in v Veliki Britaniji ali (v manjši meri) med beneškimi Slovenci v Italiji. To pomeni, da "objektivna" izvorna etnična identiteta, kolikor jo je v sodobnih razmerah sploh še mogoče ugotoviti, ne sovпада nujno s subjektivno identiteto, ki je ne le spremenljiva, ampak največkrat tudi večplastna (Bufon 2003). Institucionalizacija manjšinskih pravic seveda lahko veliko prispeva k večji teritorializaciji manjšinskih skupnosti, saj se večinoma naslanja na historično manjšinsko naselitveno ozemlje, ter navsezadnje tudi k večjemu "prekrivanju" med objektivno in subjektivno pripadnostjo tam živečega prebivalstva, ki mu zakonodaja prav zaradi bivanja v institucionalno določenem "manjšinskem" ozemlju priznava določene kolektivne pravice. Po drugi strani pa tovrstni pristop kritizirajo tako "državlanski modernisti" – ki vidijo v oblikovanju institucionalnih manjšinskih okolij nevarnost prevlade *ethnosa* nad *demosom* oziroma nadaljnje "balkanizacije" evropskega političnega prostora ter v uveljavljanju kolektivnih pravic v posameznih delih državnega ozemlja nevarnost razkroja državljanske enakosti in solidarnosti – kakor "manjšinski modernisti", ki opozarjajo na dejstvo, da se zaradi povečane družbene in prostorske mobilnosti historična manjšinska naselitvena ozemlja vse manj "prekrivajo" z območji, kjer dejansko živijo potencialni pripadniki manjšinskih skupnosti, slednji pa so tudi veliko bolj integrirani v širše družbeno okolje, zaradi česar lahko klasične oblike manjšinskega institucionalnega in teritorialnega varstva predstavljajo bolj nevarnost "folklorizacije" in marginalizacije teh skupnosti kakor pa prilžnost za njihovo družbeno uveljavljanje.

Namesto "ločenega" pristopa zato mnogi proučevalci manjšinskih revitalizacijskih politik zagovarjajo "integralni" pristop, ki spodbuja splošne razvojne možnosti na ekonomskem, socialnem, izobraževalnem in kulturnem področju ter s tem implicitno omogoča tudi razvoj medkulturnega dialoga, etnične koeksistence in večjezične prakse v evropskih kontaktnih območjih. Sodobni revitalizacijski programi manjšinskih kultur so zato obenem revitalizacijski programi za periferna ali marginalizirana okolja, v okviru katerih se te kulture nahajajo, kar pomeni, da se lahko družbeno-kulturne razmere v manjšinskih oziroma etnično mešanih okoljih izboljšujejo le sočasno z družbeno-ekonomskimi in družbenopolitičnimi razmerami, kakor so dokazali primeri "dobrih praks" v Kataloniji ali Walesu (Williams 2000). Tem splošnim razvojnim možnostim regionalnih manjšin se v primeru nacionalnih obmejnih manjšin pridružujejo še dodatne funkcije "integratorjev" sosednjih funkcionalnih in kulturnih prostorov, kar pomeni, da je treba pri razvijanju politik čezmejnega sodelovanja in povezovanja nujno upoštevati tudi razvojne potencialne, ki jih obmejnimi in etnično mešanim območjem vnašajo manjšine in multikulturne lokalne skupnosti. Iz povedanega pa nadalje izhaja, da so tradicionalne "top-down" razvojne politike,

pa naj te izvirajo iz državnih ali evropskih centrov oblasti, vse manj uspešne in ustrezne pri celovitem razreševanju in usmerjanju tako kompleksnih družbenih stvarnosti. Tudi v tem pogledu se zdi regionalna (tudi v čezmejnem smislu) raven za razreševanje sodobnih razmerij med centrifugalnimi in centripetalnimi družbenimi težnjami oziroma za upravljanje sočasno potekajočih procesov družbene in prostorske konvergence in divergence vse bolj pomembna in odločilna, mora pa biti ustrezno podprta z usklajenimi meddržavnimi razvojnimi politikami. Žal dogajanja v našem bližnjem in širšem družbenem okolju kažejo na to, da se centralistično naravnane državne politike pri "planiranju" družbene integracije in čezmejnega povezovanja še vedno oklepajo starih in preživelih "nacionalnih" (če ne celo nacionalističnih) kriterijev, ki vidijo v obstoju političnih in kulturnih meja alibi za oviranje procesov lokalne (re)integracije oziroma funkcionalne rekonstrukcije čezmejnih in multikulturnih regij, s čimer se pravzaprav odrekajo vsem tistim razvojnim možnostim, ki jih odpira proces evropskega povezovanja.

4. Sklep

Čeprav še vedno ne v zadostni ali optimalni obliki, je v sodobnem evropskem diskurzu in sodobni evropski agendi vprašanje "drugačnih" in "različnih" vendarle pridobilo na pomenu. Nova evropska paradigma "združenosti v različnosti" pravzaprav pomeni globok premik in odmik od klasičnega nacionalizma, ki ima svoje korenine prav v Evropi in je bil nedvomno sokrivec za izbruh obeh svetovnih vojn, zaradi katerih je naposled kontinent tudi izgubil središčno vlogo v svetovni politični, ekonomski in družbeni "arhitekturi". Razvoj integracijskih procesov ob razkroju bipolarne svetovne ureditve sedaj postavlja evropski prostor, s tem pa tudi evropsko politiko, ekonomijo in kulturo, ponovno v ospredje svetovnega zanimanja. Napačno bi bilo, če bi evropsko povezovanje najprej interpretirali in razvijali le kot "banalni" odgovor na potrebo po povojni obnovi, nato pa na izzive svetovne ekonomske globalizacije. Evropska integracija ni in ne more biti le stvar družbeno-ekonomske sfere, temveč mora celoviteje in na inovativen način zajeti tudi ali predvsem družbeno-politično in družbeno-kulturno sfero. Morda prvič v zgodovini se v sodobni Evropi skuša povezovati vsa tri temeljna področja družbenega življenja tako, da bi ta proces ne sledil dosedanjemu vzorcu notranje centralizacije in homogenizacije. Ta novi evropski razvojni model bi lahko dokazal, da svetovna družbeno-ekonomska globalizacija in makroregionalna družbeno-politična integracija na družbeno-kulturnem področju ne vodita nujno v "talilni lonec" in amerikanizacijo načina življenja (Calhoun 2003).

Toda te nove razvojne možnosti in to novo družbeno paradigmo bo treba najprej preveriti in aplicirati v številnih evropskih kontaktnih prostorih oziroma v območjih družbenega in kulturnega stika. Tu ne gre toliko za “upravljanje” meddržavnih prostorov v smislu organizacije in usmerjanja funkcionalnih gospodarskih, socialnih in upravnih enot ter odpravljanja notranjih meja in pregrad čezmejnemu in siceršnjemu pretoku ljudi, blaga, storitev in kapitala, kolikor za “upravljanje” potencialnih konfliktov in potencialnih koeksistenčnih oblik med različnimi narodi, etničnimi in jezikovnimi skupinami, med tradicijo in modernostjo, med *ethnosom* in *demosom*. Odprava teh zadnjih in najbolj persistentnih “meja” bo morala dokončno odpraviti tudi tradicionalno etnocentrično dojemanje družbenih prostorov in družbenih procesov ter nacionalistični ekskluzivizem “drugih” in “drugačnih”. Evropsko sobivanje nam pomaga razumeti, da se v okviru EU na relativno kratkih razdaljah srečujemo ne le z različnimi nacionalnimi ali državnimi identitetami, ampak s še številčnejšimi etničnimi in regionalnimi identitetami ter z različnimi jezikovnimi praksami (Bufon 1999b).

Vse bolj tudi odkrivamo in sprejemamo dejstvo, da lahko različne identitete in jezikovne prakse obstajajo v istem upravnem ali družbenem okolju oziroma da meje med različnimi družbeno-kulturnimi prostori niso linearne in določene, temveč conalne in premične, kar seveda ustvarja zelo kompleksen in razčlenjen družbeni prostor, za katerega lahko uporabimo izraz “kontaktno območje”. V njem nenehno “prestopamo” različne kulturne meje in zaradi tega so v teh okoljih kulturni prevzemi in izmenjave nekaj povsem vsakdanjega in običajnega. To nenehno “vrenje” na robovih kulturnih pokrajin, ki omogoča tudi njihovo medsebojno oplajanje in prelivanje in se je zdelo ekskluzivnemu nacionalističnemu konceptu morda prav zaradi tega tako nevarno in nezaželjeno, pa ne pomeni, da se bistvene lastnosti evropskih kulturnih prostorov s časom radikalno spreminjajo. Slednji ostajajo namreč presenetljivo stabilni ali se z umikom državnega homogenizacijskega pritiska še celo krepijo ali ponovno “prebujajo”. S tem pa se uveljavljajo tudi tradicionalni lokalni ali regionalni teritorialni okviri, ki jim decentralizacija državnega upravnega sistema daje funkcionalno vrednost in uspejo “vliti” svojo kulturno specifikko tudi vsem tistim priseljencem, ki se želijo bolje in globlje integrirati v svoje novo življenjsko okolje.

Z odkrivanjem sodobnih oblik družbene pripadnosti in istovetnosti oziroma lokalnega prostorskega vedenja družbenih skupin se ponovno vračamo k “mejam” in “teritorialnosti”. To so družbeni aspekti, ki so zelo blizu lokalnim skupnostim in so jih družboslovci in politični ekonomisti ponovno “odkrili” v 70. letih prejšnjega stoletja pri raziskovanju odnosov med centri in periferijami v Evropi. Preučevanje “mehanizmov odpora” v perifernih območjih ter regionalizma je

lokalne in regionalne skupnosti, ki jih je modernizem industrijske paradigme skoraj povsem "odpisal" in "odpravil", ponovno postavil v ospredje družbenega dogajanja. Zmotno pa bi bilo tem skupnostim pripisati le vlogo ohranjevalcev lastnega avtohtonega ozemlja oziroma svoje izvorne *kulturne pokrajine*, saj prevzemajo v sodobnih razvojnih procesih tudi novo vlogo v povezovanju obmejnih prostorov ter vzpostavljanju koeksistenčnih in integracijskih praks, še zlasti tedaj, ko je treba tudi rekonstruirati nekdanje skupne *funkcionalne prostore* (Bufon 1998b).

Ob koncu bi lahko rekli, da se danes Evropa, domovina nacionalizma ter tisti del sveta, kjer je razmerje med teritorialno in kulturno identiteto najbolj dinamično in potencialno konfliktno (nikjer drugje namreč ni prišlo v zgodovini do tolikšnega števila vojn in tako pogostega spreminjanja politične karte), z vse večjo intenzivnostjo spopada z vprašanjem, ki sicer ni novo, a katerega želijo Evropejci prvič v svoji zgodovini razrešiti na povsem inovativen način, in sicer, kako svoje različne in raznolike interese združiti in skupno "upravljati" v okviru enega samega, čeprav večnivojskega družbenega sistema. Odgovor je torej vse prej kot preprost, in odpira, kakor smo videli, različne protislovne procese in razvojne scenarije. Povsem nanovo bo treba definirati razmerje med potenciali demokratičnega "odpiranja" in "vključevanja" ter kulturnega "zapiranja" in "ločevanja", med lastnostmi "evropskega" in "neevropskega", med "globalnostjo", "nacionalnostjo" in "lokalnostjo" (Bufon 2001). Skratka, temeljno vprašanje, s katerim se srečuje sodobna Evropa in od katerega so odvisne možnosti za razvoj ne le medkulturnega dialoga, ampak že samih integracijskih procesov na našem kontinentu, je, kako bo razmerje med družbeno in prostorsko konvergenco in divergenco vplivalo na obstoj in soodvisnost med evropskimi družbeno-kulturnimi in družbeno-političnimi prostori ter s tem na novo evropsko paradigmo "združenosti v različnosti".

Raziskovanja družbenih in prostorskih procesov in fenomenov v tako imenovanih "kontaktnih območjih" kažejo na to, da je treba nov evropski "skupni dom" zgraditi ne le "z vrha", kakor se je to počenjalo v zadnjih desetletjih, ampak tudi "z dna". Slovenija pa je kot mala država v evropskem merilu tisto okolje, kjer se "dno" in "vrh" srečujeta in prepletata in bi zato lahko rabila ne le kot "model" za raziskovanje učinkov integracijskih procesov na razvoj njenih tako številnih "stičnih" območij, kakor smo v preteklosti že pokazali in dokazali (Klemenčič & Bufon 1994; Bufon & Minghi 2000; Bufon 2002a, 2002b in 2008), ampak tudi kot "model" za uveljavljanje same prihodnje evropske podobe, kjer postaja potreba po proučevanju in usmerjanju oblik družbene in prostorske integracije vedno bolj pomembna in nujna.

88 Viri in literatura

Blatter, J. K., 2003. Debordering the World of States: Toward a Multi-Level System in Europe and a Multi-Polity System in North America? Insights from Border Regions. V N. Brenner, B. Jessop, M. Jones & G. Macleod (ur.) *State/Space – A Reader*. Blackwell, Oxford, 185–207.

Bufon, M., 1992. *Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost: Obmejna in etnično mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: Primer Slovencev v Furlaniji-Juljski krajini*. Založništvo tržaškega tiska, Trst.

Bufon, M., 1996. Some Political-Geographical Problems of Transition in Central Europe: The Case of Slovenia. V F. W. Carter, P. Jordan & V. Rey (ur.) *Central Europe after the Fall of the Iron Curtain*. Peter Lang, Frankfurt, 73–89.

Bufon, M., 1998a. Nationalism and Globalization: A Central European perspective. *Annales, Series Historia et Sociologia* 8(12), 7–14.

Bufon, M., 1998b. Le regioni transfrontaliere nel processo di unificazione europea. V P. Bonavero in E. Dansero (ur.) *L'Europa delle regioni e delle reti*. Utet, Torino, 126–142.

Bufon, M., 1999a. Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji. *Geografski vestnik* 71, 91–103.

Bufon, M., 1999b. Evropski manjšinski jeziki med standardizacijo in novimi razvojnimi perspektivami. *Annales, Series Historia et Sociologia* 9(1=16), 133–142.

Bufon, M., 2001. From Geopolitics to Political Geography: The New European Challenge. V M. Antonsich, V. Kolossov in M.P. Pagnini (ur.) *Europe between Political Geography and Geopolitics*, Vol. I. Societa' Geografica Italiana, Roma, 335–346.

Bufon, M., 2002a. Slovenia – a European Contact and Border Area. *Annales* 12(2), 445–472.

Bufon, M., 2002b. *Confini, identità ed integrazione – nuove prospettive per l'Alto Adriatico*. SLORI, Trst.

Bufon, M., 2003. Minorities, Regional Transformation and Integration in

Borderlands: A Case Study. *Annales, Series Historia et Sociologia* 13(1), 1–8.

Bufon, M., 2004. *Med teritorialnostjo in globalnostjo*. *Annales*, Koper.

Bufon, M., 2005. Med konvergenco in divergenco – dileme evropskih integracijskih procesov. *Annales* 15(1), 55–68.

Bufon, M., 2006a. Between Social and Spatial Convergence and Divergence: An Exploration into the Political Geography of European Contact Areas. *GeoJournal* 66(4), 341–352.

Bufon, M., 2006b. Geography of Border Landscapes, Borderlands and Euroregions in the Enlarged EU. *Rivista Geografica Italiana*, 113(1), 47–72.

Bufon, M., 2008. *Na obrobju ali v osredju? Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezovanja*. *Annales*, Koper.

Bufon, M. & Minghi, J., 2000. The Upper Adriatic borderland – from conflict to harmony. *GeoJournal* 52(2), 119–127.

Calhoun, C., 2003. The Democratic Integration of Europe. V M. Berezin & M. Schain (ur.) *Europe Without Borders*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 243–274.

Caporaso, J. A., 1996. The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern? *Journal of Common Market Studies* 34(1), 29–51.

Casey, E. S., 1997. *The Fate of Place: A Philosophical History*. University of California Press, Berkeley.

Entrikin, J. N., 2003. Political Community, Identity, and Cosmopolitan Place. V M. Berezin & M. Schain (ur.) *Europe Without Borders*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 51–85.

Klemenčič, V. & Bufon, M., 1994. Cultural Elements of Integration and Transformation of Border Regions – the Case of Slovenia. *Political Geography* 13, 73–83.

Miles, R., 1992. Migration, Racism and the Nation-State in Contemporary Europe. V V. Satzewich (ur.) *Deconstructing a Nation*. Fernwood Publishing, Nova Scotia, 77–103.

90 Poulantzas, N., 1978. *State, Power, Socialism*. New Left Books, London.

Sack, R. D., 1980. *Conceptions of Space in Social Thought*. Macmillan, London.

Smith, A. D., 1995. *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity Press, Cambridge.

Williams, C. H., 1997. Territory, Identity and Language. V M. Keating & J. Loughlin (ur.) *The Political Economy of Regionalism*. Frank Cass, London, 112–138.

Williams, C. H., 2000. *Language Revitalization*. University of Wales Press, Cardiff.